

de mos

Jaargang 39
Nov./Dec. 2023

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

10

nidi

inhoud

- 1 **Gelovig én uit elkaar? De rol van het huwelijk en de woonomgeving**
- 4 Gelovigen in Nederland en Europa
- 5 **Leven, werk en loopbanen van arbeidsmigranten in uitzendwerk**
- 8 **Oudere kiezer gaat jongere kiezer verdringen**

Foto: Wedding Photography / Unsplash

Gelovig én uit elkaar? De rol van het huwelijk en de woonomgeving

WILLEM VERMEULEN, MIOARA ZOUTEWELLE-TEROVAN, NIELS KOOIMAN & AART LIEFBROER

Binnen de meeste religies wordt er traditioneel gezien verwacht dat partners trouwen en dat partners getrouwd blijven tot een van hen overlijdt. Toch wonen steeds meer gelovigen samen zonder te trouwen en kiezen ze er steeds vaker voor om al bij leven te scheiden. Hoe verschilt het scheidingsgedrag van gelovigen en niet-gelovigen vandaag de dag? Nieuw onderzoek van het NIDI en het Centraal Bureau voor de Statistiek laat zien dat deze vraag alleen goed te beantwoorden is door óók naar verschillen tussen gelovigen onderling te kijken.

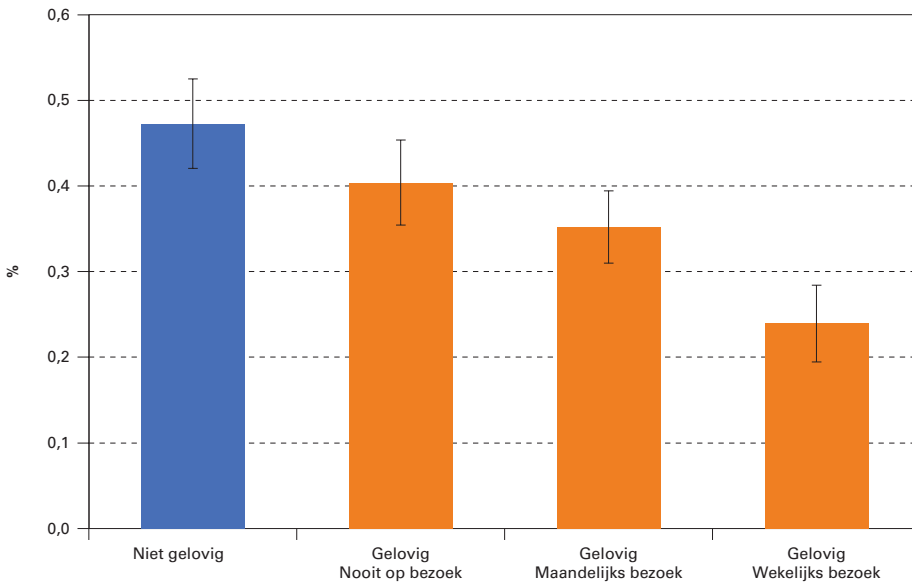
Al bijna tweeduizend jaar geldt voor Christenen het devies “Wat God heeft verbonden, mag een mens niet scheiden”. Soortgelijke ideeën zijn ook te vinden binnen veel andere religieuze tradities. Scheiden wordt vaak slechts toegestaan onder zeer specifieke omstandigheden. Het is dan ook niet verrassend dat veel eerdere onderzoeken al hebben laten zien dat gelovigen over het algemeen minder vaak scheiden dan niet-gelovigen en er minder mensen scheiden in gebieden waar veel gelovigen wonen, zoals in de Biblebelt.

Tot voor kort bleef het onduidelijk of alle groepen gelovigen minder snel scheiden dan niet-gelovigen, of dat er onderlinge verschillen bestaan in scheidingsgedrag. Om meer inzicht te krijgen in het belang van het geloof bij het verklaren van scheidingen, is er in recent onderzoek naar scheidingen van Nederlanders tussen 2011 en 2017 op vier manieren onderscheid gemaakt tussen gelovigen. Hierbij is er niet alleen gekeken naar het bezoek van religieuze bijeenkomsten en geloofsovertuigingen, maar ook naar het aantal gelovigen in de woonomgeving én de keuze om samen te wonen zonder te trouwen.

Betrokken gelovige kiest minder vaak voor echtscheiding

Niet iedere gelovige gaat elke week naar een religieuze bijeenkomst. Sommigen gaan slechts naar vieringen van feestdagen, zoals Pasen, Kerst of Eid-al-Fitr (Suikerfeest),

Figuur 1. Jaarlijkse kans op echtscheiding voor niet-gelovigen en gelovigen naar aantal bezoeken aan religieuze bijeenkomsten, 2010-2017

Noot: Gemiddelde jaarlijkse kans met 95-procent-betrouwbaarheidsintervallen.
Bron: CBS / Vermeulen et al. (2023).

terwijl anderen amper meer bezig zijn met het geloof dat ze hebben meekregen tijdens hun opvoeding. In de sterk ontkerkelijkt Nederlandse samenleving kiezen sommige gelovigen er dus zelf voor om wel tot een religieuze gemeenschap te blijven behoren, maar minder vaak in aanraking te komen met traditionele religieuze normen en waarden.

Dit verschil in religieuze betrokkenheid vertaalt zich ook in verschillen in scheidingskansen (zie figuur 1). Gelovigen die minder vaak in een kerk, moskee of tempel te vinden zijn, lijken traditionele scheidingsnormen minder strak te volgen. Als er rekening wordt gehouden met veel andere factoren die zowel met religieuze achtergrond als met scheiding kunnen samenhangen (zie kader), blijken gelovigen die wekelijks naar een religieuze bijeenkomst gaan elk jaar 49 procent minder vaak te scheiden dan niet-gelovigen. Onder gelovigen die maandelijks gaan ligt de scheidingskans 25 procent lager en gelovigen die nooit meer naar religieuze bijeenkomsten gaan kiezen jaarlijks slechts 15 procent minder vaak voor een echtscheiding.

Hoewel gelovigen in Nederland dus nog steeds minder vaak scheiden dan niet-gelovigen, blijken de verschillen met name groot voor mensen die zelf meer betrokken zijn bij het geloof. Het belang van religieuze betrokkenheid is duidelijk te verklaren. Enerzijds zullen mensen die er voor kiezen om elke week trouw naar een religieuze bijeenkomst te gaan de relatienormen die er worden uitgedragen mogelijk eerder onderschrijven, anderzijds blijven deze mensen ook in aanraking komen met deze traditionele ideeën over relaties en scheidingen.

Twee geloven op een kussen ...

Naast dat er onder Nederlandse gelovigen grote verschillen bestaan in religieuze betrokkenheid, bestaan er ook verschillen in de geloofsovertuiging die deze gelovigen hebben. Vaak worden verschillen in gedrag onder gelovigen dan ook geduid door mensen met dezelfde geloofsovertuiging te groeperen. Binnen Nederland zijn er bijvoorbeeld grote groepen rooms-katholieken (21% van de deelnemende koppels), protestanten (13%) en moslims (3%) te vinden, evenals verschillende kleinere groepen leden van andere geloofsovertuigingen (totaal 4%).

Op het moment dat er rekening wordt gehouden met de betrokkenheid van gelovigen, blijkt uit dit onderzoek echter dat er geen duidelijke verschillen zijn tussen het scheidingsgedrag van gelovigen met een verschillende geloofsovertuiging. Zolang beide partners hetzelfde geloof aanhangen, maakt het niet veel uit of een koppel rooms-katholiek, protestant of moslim is, of dat een koppel een andere geloofsovertuiging heeft. Om het scheidingsgedrag van deze verschillende grote groepen gelovigen goed te vergelijken met dat van niet-gelovigen, blijft het dus vooral van belang om naar de betrokkenheid van gelovigen te kijken.

Daar moet wel een kanttekening bij gemaakt worden: als beide partners niet hetzelfde geloof aanhangen, blijkt dat wel de kans op scheiding te verhogen. Koppels met één gelovige partner (14% van de deelnemende koppels) of twee partners die beiden een ander geloof aanhangen (4%), kiezen even vaak voor een echtscheiding als niet-gelovige koppels. Het zou kunnen dat deze partners meer discussies en conflicten hebben, maar ook

ONDERZOEK NAAR RELIGIE EN SCHEIDING IN NEDERLAND

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van religieuze informatie die tussen 2011 en 2015 bij meer dan 145 duizend koppels is verzameld in de Enquête Beroepsbevolking. Van beide partners is bekend welke geloofsrichting de partner aanhangt en hoe vaak religieuze bijeenkomsten worden bezocht. Doordat er slechts beperkte informatie beschikbaar is, kunnen slechts enkele geloofsrichtingen binnen deze gegevens worden onderscheiden. Er is bijvoorbeeld geen goed onderscheid te maken tussen verschillende protestantse stromingen.

Voor elk koppel is bekeken waar beide partners woonden tot en met 31 december 2017. Een koppel wordt als gescheiden gezien wanneer beide partners voor meer dan 365 dagen niet meer op het-

zelfde adres ingeschreven stonden. Dit maakt het mogelijk om het verband tussen religie en scheiding zowel voor gehuwden als voor ongehuwd samenwonenden te analyseren.

Omdat er veel factoren zijn die zowel met bepaalde religieuze achtergronden als met scheiding kunnen samenhangen, houden wij in onze analyses rekening met verschillen in: leeftijd, opleidingsniveau, inkomensniveau, huisbezit, migratieachtergrond, eerdere scheidingen, eerdere scheidingen van ouders, het hebben van kinderen uit eerdere relaties, thuiswonende kinderen, de leeftijd van het jongste kind en de stedelijkheid van de woongemeente. Gemiddeld zijn de koppels 25 jaar samen; scheidingskansen van mensen die minder lang samen zijn, zijn hoger.

dat mensen die er voor kiezen om met iemand te trouwen die niet hetzelfde geloof aanhangt er sowieso minder traditionele religieuze normen op nahouden. Ook in de 21ste eeuw geldt kennelijk nog steeds het oude gezegde “twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen”.

Leven in een gelovige gemeente

Binnen Nederland wonen er niet overal evenveel gelovigen. Waar in sommige gemeenten zo'n 8 op de 10 inwoners gelovig is, geloven in andere gemeenten slechts zo'n 3 op de 10 inwoners (zie figuur 2). Hoewel het geloof in het leven van veel inwoners van Noord-Holland, Groningen en Drenthe een veel minder belangrijke rol speelt, zijn in Noord-Brabant en Limburg veel inwoners rooms-katholiek en in de Bijbelgordel veel inwoners lid van een protestantse stroming.

Hoewel het scheidingsgedrag van niet-gelovigen hetzelfde is in gemeenten met meer of minder religieuze inwoners, blijken er wel duidelijke verschillen te zijn in het scheidingsgedrag van gelovigen. In gemeenten waar meer gelovigen wonen scheiden gelovigen namelijk minder vaak dan in gemeenten waar minder gelovigen wonen. Vooral onder koppels die vaker religieuze bijeenkomsten bezoeken zijn er grote verschillen te zien (zie figuur 3).

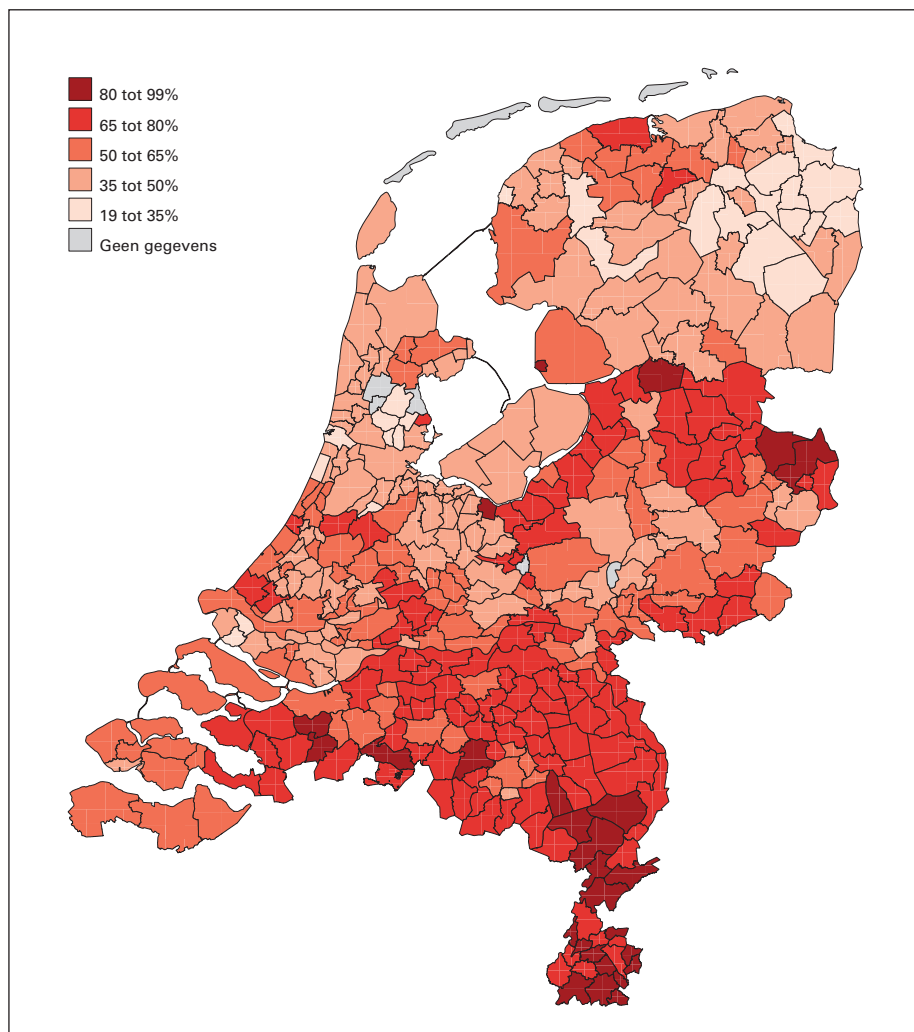
Aan de ene kant is het waarschijnlijk dat de normen van gelovigen die in meer gelovige gemeenten wonen, verschillen van de normen van gelovigen die in minder gelovige gemeenten wonen. Gelovigen met minder traditionele normen trekken bijvoorbeeld mogelijk eerder weg uit een gelovige gemeente, terwijl gelovigen met meer traditionele normen zich er juist eerder zouden vestigen. Daarnaast kan religieuze socialisatie een rol spelen: doordat het bijvoorbeeld waarschijnlijker is dat er in een meer gelovige gemeente meer traditionele ideeën worden verspreid bij religieuze bijeenkomsten dan in minder gelovige gemeenten, zullen gelovigen in deze gemeenten meer traditionele ideeën zelf sneller internaliseren.

Aan de andere kant is het waarschijnlijk dat gelovigen die in gemeenten met meer gelovige inwoners wonen vaker in aanraking komen met traditionele normen en waarden en minder vaak in aanraking komen met andere normen en waarden. Ondanks dat mensen vaak contact binnen hun eigen 'bubbel' zoeken, is het in gemeenten met meer gelovigen veel waarschijnlijker dat er ook contact ontstaat met gelovigen die religieuze normen strenger aanhangen dan het koppel zelf. Als scheiding een groter sociaal stigma met zich meebrengt, kan dit een drempel zijn om te gaan scheiden. Ook kan in deze gemeenten het geloof mogelijk een belangrijkere bron van sociale steun zijn, waardoor koppels minder snel scheiden.

Breken met tradities

Gelovige partners die aan de traditionele normen van veel geloofsovertuigingen willen voldoen, moeten trouwen. Hoewel er nu soms wat ruimte is om voor het huwelijk al samen te wonen, blijken steeds meer gelovigen te breken met traditi-

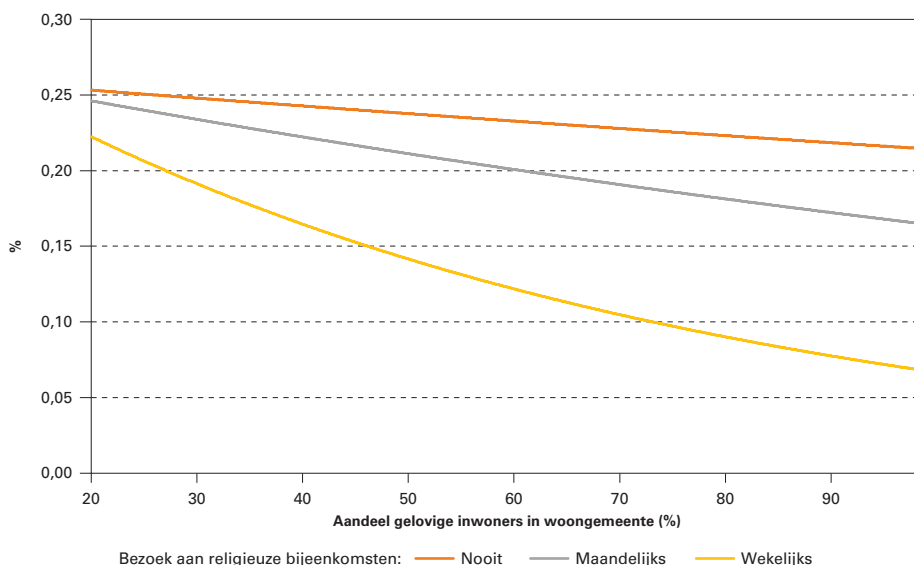
Figuur 2. Aandeel gelovigen per gemeente in de periode 2010-2014

Noot: Gemeente-indeling van 2014.
Bron: CBS.

onele normen en er voor te kiezen om ongehuwd samen te wonen en niet meer te trouwen. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat gelovigen die er voor kiezen om niet te trouwen even vaak uit elkaar gaan als niet-gelovigen die er voor kiezen om niet te trouwen. Gelovige koppels die besluiten niet te trouwen lijken dus niet alleen

Figuur 3. Jaarlijkse kans op echtscheiding in gemeenten met verschillende aandelen gelovige inwoners, voor gelovigen die nooit, maandelijks of wekelijks naar religieuze bijeenkomsten gaan, 2010-2017

Bron: CBS / Vermeulen et al. (2023).

Foto: Gerard Stolk / Flickr

actief te breken met traditionele religieuze normen als het gaat om het vormen van een relatie, maar ook als het gaat om het beëindigen van een relatie.

Ook in de huidige, sterk ontkerkelijkte Nederlandse samenleving blijkt het geloof van belang om verschillen in scheidingsgedrag van verschillende groepen binnen de samenleving te

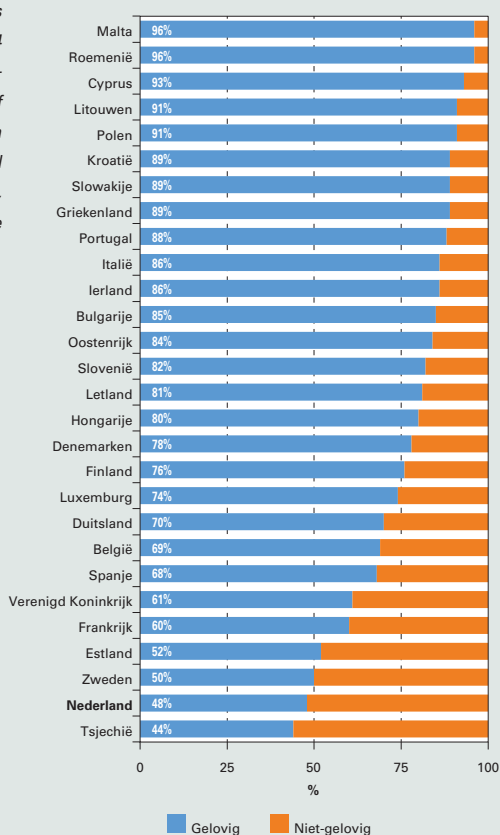
begrijpen. Hoewel ongehuwde gelovigen en ongehuwde niet-gelovigen even vaak uit elkaar gaan, bestaan er nog duidelijke verschillen in scheidingsgedrag onder gehuwden. Met name gelovige gehuwden die vaak religieuze bijeenkomsten bezoeken en in een gelovige gemeente wonen scheiden beduidend minder vaak. Voor niet-gelovige gehuwden, gehuwde gelovigen die weinig naar religieuze bijeenkomsten gaan en gehuwden in gemeenten met minder religieuze inwoners blijkt de rol van het geloof in het scheidingsproces klein. Om het verband tussen religie en scheidingsgedrag te begrijpen, is het is dus belangrijk om niet alle gelovigen over een kam te scheren: wat God verbonden heeft, zullen sommige gelovigen immers sneller ontbinden dan anderen.

demodata

GELOVIGEN IN NEDERLAND EN EUROPA

Het aandeel gelovigen in Nederland daalt steeds verder. Waar volgens cijfers van het CBS in 2014 52,5 procent van de Nederlandse bevolking zichzelf vond behoren tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, was dat in 2022 nog maar 42,8 procent. Ook internationaal gezien scoort Nederland laag: samen met Estland, Zweden en Tsjechië behoort Nederland tot de minst religieuze landen in Europa.

Aandeel gelovigen in Europa per land, 2019

Bron: Eurobarometer (2019).

Willem Vermeulen, NIDI-KNAW en Universitair Medisch Centrum Groningen/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: vermeulen@nidi.nl

Mioara Zoutewelle-Terovan, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: zoutewelle@nidi.nl

Niels Kooiman, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: c.kooiman@cbs.nl

Aart Liefbroer, NIDI-KNAW, Universitair Medisch Centrum Groningen/Rijksuniversiteit Groningen, Vrije Universiteit, e-mail: liefbroer@nidi.nl

LITERATUUR:

- Riele, S. te (2019), Opvattingen over trouwen, samenwonen en scheiden, *Statistische Trends*, 16 juli 2019.
- Schmeets, H. en M. Houben (2023), Religieuze betrokkenheid in Nederland, *Statistische Trends*, 7 april 2023.
- Vermeulen, W.R.J., M. Zoutewelle-Terovan, N. Kooiman en A.C. Liefbroer (2023), Comparing marriage and cohabitation dissolution risks across municipalities: Which characteristics matter? *Population, Space and Place*, 29 (5), e2660.
- Vermeulen, W.R.J., M. Zoutewelle-Terovan, N. Kooiman en A.C. Liefbroer (2023), Religion and union dissolution: Effects of couple and municipal religiosity on divorce and separation, *Demographic Research*, 49 (20), pp. 513-542.

Leven, werk en loopbanen van arbeidsmigranten in uitzendwerk

KORNÉLIA ANNA KERTI, BRIGITTE KROON, INGE BLEIJENBERGH, MARLOES VAN ENGEN & CHARISSA FREENE

Sinds de uitbreidingen van de Europese Unie (in 2004, 2007 en 2013) komen veel Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten via uitzendbureaus naar Nederland om hier te werken. Hoe kijken zij zelf naar hun levensloop, de omstandigheden waaronder zij wonen en werken in Nederland en hun loopbaan? Hongaarse arbeidsmigranten aan het woord.

Tijdens de coronapandemie kreeg Nederland via de media plotseling zicht op de vaak penibele werk- en leefomstandigheden van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in uitzendwerk: mensen die gedwongen waren vervoer en huisvesting te delen, geen afstand konden houden of hun baan en daarmee hun verblijf verloren. Dit was aanleiding voor een onderzoek door de Commissie Roemer, die onder meer adviseerde om de uitzendsector strenger te reguleren.

Wat ontbreekt in statistieken over arbeidsmigranten die uitzendwerk doen, zijn de persoonlijke verhalen en motieven van arbeidsmigranten zelf. Met welke voorgeschiedenis en verwachtingen kwamen zij naar Nederland, en hoe kijken zij naar hun arbeidsomstandigheden? Een meerjarige interviewstudie, gefinancierd door Instituut Gak, onder Hongaarse arbeidsmigranten die via uitzendbureaus in Nederland werken (zie kader op pagina 7), laat zien dat er verschillende trajecten zijn die bijdragen aan hoe arbeidsmigranten werk via uitzendorganisaties ervaren.

In 2019 woonden bijna 800.000 geregistreerde arbeidsmigranten in Nederland. Wie we precies als arbeidsmigrant beschouwen varieert per context, organisatie of overheidsinstantie, maar vaak verwijst de term arbeidsmigrant naar in Nederland geregistreerde EU-ingezetenen die naar Nederland migreerden om werk te vinden. Als iemand hier langer dan drie maanden verblijft, moet diegene zich aanmelden bij de gemeente om te worden opgenomen in de Basisregistratie Personen (BRP). Wie hier korter dan drie maanden werkt, hoeft dat niet te doen, waardoor het werkelijke aantal arbeidsmigranten hoger is dan in de BRP.

Uitbreiding van de EU

Een steeds groter deel van de arbeidsmigranten in Nederland komt sinds de uitbreidingen van de Europese Unie in 2004, 2007 en 2013 uit Midden- en Oost-Europese landen, de zogenaamde MOE-landen (zie de figuur op pagina 6). Deze groep mag zich vrij bewegen binnen en tussen de landen van de Europese Unie en heeft geen werkvergunning nodig om werk te vinden in Nederland. Arbeidsmigranten uit Polen zijn in ons land het sterkst vertegenwoordigd (59%), maar er komen ook steeds meer migranten uit landen als Roemenië (13%), Bulgarije (7%), Hongarije (3%) en Litouwen (2%). Bijna de helft van de arbeidsmigranten in Nederland werkt via uitzendbureaus die bemiddelen tussen bedrijven die tijdelijke werknemers nodig hebben en arbeidsmigranten die op zoek zijn naar werk. Het

Foto: Paul Einerhand / Unsplash

gaat vooral om laaggeschoold werk in de industrie, logistiek en de bouw. Veel van deze arbeidsmigranten hebben in hun thuisland een hogere opleiding gevolgd dan gevraagd wordt voor het werk dat zij via het uitzendbureau doen.

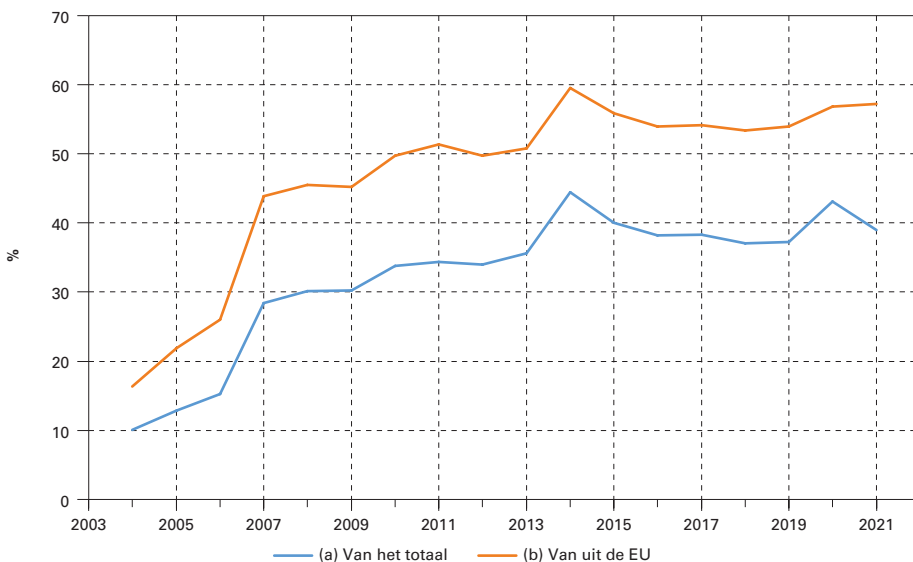
Loopbanen en ervaringen van Hongaarse arbeidsmigranten

Uit de interviews blijkt dat de levensloop en loopbanen van de Hongaarse arbeidsmigranten voorafgaand aan hun migratie naar Nederland van invloed zijn op hoe ze hun werkomstandigheden als uitzendkracht ervaren.

Een eerste groep kunnen we classificeren als van *hoog- naar laaggeschoold werk*. Dit zijn arbeidsmigranten die in hun thuisland een hoger opleidingsniveau en een hoger niveau van beroepsvaardigheden hadden dan nodig voor de functie die ze in Nederland via uitzendwerk uitvoeren. Deze groep had vaak een academische of hogere beroepsopleiding, en had in Hongarije posities zoals maatschappelijk werker, ambtenaar op een ministerie of allround kantoormedewerker met verantwoordelijkheden op het gebied van HR en financiën. De meerderheid van deze groep arbeidsmigranten koos voor uitzendwerk na tegenslagen in hun leven en werk in Hongarije, zoals opgelopen schulden of een echtscheiding:

“Ik scheidde van mijn partner in Hongarije (...) en toen ging ik met een andere vrouw, ze lichtte me op, vrij grondig, en nou ja, wat kan ik zeggen, ik vernielde mijn auto door haar, ze namen mijn rijbewijs af door haar, en toen bedroog ze me voor

Het aantal Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten als percentage van het totaal aantal arbeidsmigranten (a) en van het totaal aantal arbeidsmigranten uit de EU (b) in Nederland, 2004-2021

Bron: CBS.

geld, dus ik zei 'oké', [dan verhuis ik wel naar Nederland] (Bence, veertiger).

Een groot deel van deze groep is zeer ontevreden met de arbeidsomstandigheden van uitzendwerk in Nederland.

Een tweede groep arbeidsmigranten blijft voortdurend in laaggeschoold werk. Zij hadden in Hongarije een functie waarvoor ongeveer dezelfde opleiding en vaardigheden werd gevraagd als voor het uitzendwerk dat zij in Nederland doen. Qua opleiding heeft deze groep een basisopleiding of beroepsopleiding afgerond en qua werkervaring werkten zij in Hongarije als chauffeur voor pakketbezorging, elektriciën, productiemedewerker of operator in een fabriek. Arbeidsmigranten in dit loopbaantraject worden vooral aangetrokken door de hogere salarissen voor hetzelfde soort werk in Nederland vergeleken met Hongarije. Een citaat uit het interview met Rebeka maakt duidelijk dat zij zich bewust is dat haar arbeidsomstandigheden niet optimaal zijn, maar deze vanwege het salaris voor lief neemt:

"Financieel ben ik heel tevreden (...) want ik vergelijk het nog steeds met het loon dat ik thuis zou krijgen. Ik weet dat wij de onderkant van de beroepsbevolking zijn, dus ik weet dat de mensen hier, of dat op de juiste werkplekken dit niet is wat de mensen krijgen, maar vergeleken met de lonen thuis, is dit aan de bovenkant van het spectrum". (Rebeka, veertiger).

Arbeidsmigranten die voorafgaand aan of gedurende hun verblijf in Nederland veel verschillende ervaringen opdeden met uitzendwerk, vormen een specifieke groep met veelzijdige tijdelijke uitzendcontracten. Deze groep werkt vooral in de voedselproductieketen in Nederland, in functies als productiemedewerker in de vleesverwerking, als orderpicker in distributiecentra van supermarkten of als algemene productiemedewerker. Aangezien deze loopbaantrajecten gekenmerkt worden door wisselende werkgevers en baanonzekerheid, zoekt deze groep arbeidsmigranten in Nederland vooral stabiliteit en zekerheid in hun

werk, maar slagen zij er tot op heden niet in om een vaste baan of een eigen woonruimte te vinden.

Ten slotte was er een groep met een zogenoemd *transitioneel loopbaantraject*, waarbij het uitzendwerk een fase is in de overgang van opleiding naar werk of om een loopbaan te starten nadat men een partner naar Nederland is gevolgd. Arbeidsmigranten met een transitioneel loopbaantraject waren meestal relatief jong en betraden de Nederlandse arbeidsmarkt tijdens of kort na hun studie. Velen in deze groep volgden hun partner, die al eerder in Nederland was gaan werken. Arbeidsmigranten in deze categorie slaagden er vaak in om in de loop der tijd een betere functie te bemachtigen en waren trots op hun succes op de Nederlandse arbeidsmarkt.

De impact van Covid-19

Uit de interviews met Hongaarse migranten tijdens de coronalockdowns, bleek dat de coronapandemie niet alleen negatieve gevolgen had voor de loopbaantrajecten van arbeidsmigranten, maar soms ook positieve uitkomsten had. Sommigen ervoeren problemen vanwege onzekerheid van werk, huisvesting en gezondheid. Ze ervoeren druk om door te werken tijdens ziekte omdat ze bang waren anders hun werk en woning te verliezen. Anderen wisten door de pandemie hun loopbaan te verbeteren, bijvoorbeeld doordat er tijd kwam om op hun loopbaan te reflecteren of een opleiding te volgen. Deze verschillen kunnen verklaard worden door de aan- of afwezigheid van hulpbronnen. Dit zijn middelen, vaardigheden, eigenschappen en situaties waarover een persoon beschikt en die ingezet kunnen worden om een persoonlijke situatie te verbeteren. Het bleek dat persoonlijke hulpbronnen (bijvoorbeeld taalvaardigheid, lichamelijke en mentale gezondheid, aanpassingsvermogen), materiële hulpbronnen (bijvoorbeeld financiële stabiliteit, zelfstandige huisvesting) en sociale hulpbronnen (bijvoorbeeld sociale steun van collega's en vrienden) bijzonder belangrijk waren. Zo legde Lili het belang uit van aanpassingsvermogen bij uitzendwerk in Nederland:

"Het is begrijpelijk dat als je op een nieuwe plek aankomt dan moet je eerst laten zien wat je kunt, en pas dan gebeurt er iets (...) Ik heb altijd gedacht dat elk werk dat ik krijg ik met nederigheid en liefde moet doen." (Lili, twintiger).

Voor Levente waren zijn materiële hulpbronnen belangrijk:

"Ik heb mijn eigen appartement, ik heb mijn eigen auto, meubels, computer, tv, terwijl ik voorheen 100 euro betaalde voor een bed in een slaapzaal. Dus, in vergelijking, ben ik van een dakloos leven naar een middenklasse leven gegaan." (Levente, vijftiger).

En voor Greta de sociale steun van haar partner:

"Als je niet alleen bent, dan trekt de een de ander omhoog. Deze keer is deze in een slechte bui, die keer is het de ander. Deze keer zou deze opgeven,

Foto: Life Of Pix / Pexels

die keer die. Als er twee mensen zijn, dan is het veel motiverender.” (Greta, twintiger).

Uit de interviews bleek dat arbeidsmigranten die ten tijde van de coronapandemie over voldoende hulpbronnen beschikten, de pandemie als positief voor hun loopbaan ervoeren. Voor deze arbeidsmigranten bood de pandemie de tijd om hun carrière opnieuw te evalueren en hun volgende loopbaanstap te plannen. Wanneer arbeidsmigranten tijdens de pandemie niet over voldoende hulpbronnen beschikten, had de pandemie een negatieve invloed op hun loopbaan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het citaat van Emma, die tijdens de pandemie haar baan verloor, terug naar Hongarije verhuisde met haar partner, en voor wie het meerdere maanden kostte om nieuw werk te vinden:

“Nu kijk ik absoluut naar de hele zaak vanuit het perspectief dat (...) als er een nieuwe golf zou komen, of als er iets anders zou gebeuren dat een soortgelijke crash zou veroorzaken, (...) welke bedrijven zijn dan degenen die overleefd blijven en welke bedrijven zouden mij binnen een seconde ontslaan.” (Emma, twintiger).

Deze citaten tonen aan dat hulpbronnen – zowel in de werkcontext als in het privéleven – een cruciale rol spelen in de loopbaan van migranten. Hulpbronnen kunnen zelfs de impact verminderen van crises die de arbeidsmarkt negatief beïnvloeden, zoals de coronapandemie.

Conclusie

Arbeidsmigranten doorlopen verschillende trajecten wanneer zij in Nederland als uitzendkracht aan de slag gaan. Deze trajecten beïnvloeden hoe zij tegen hun werkomstandigheden aankijken. Degenen die de Nederlandse arbeidsmarkt betreden vanuit onderbetaalde banen van lage kwaliteit in hun thuisland, zijn vaak bereid het fysiek uitputtende, onzekere werk te accepteren vanwege de hogere salarissen dan die ze in hun land van herkomst zouden ontvangen. Op de lange duur ervaren ze dat uitzendwerk weinig zekerheid biedt en dat houvast om een bestaan op te bouwen ontbreekt. Degenen die voorheen een hoger beroeps- en opleidingsniveau hadden, zien arbeidsmigratie als een tijdelijke stap waarin ze slechtere arbeidsomstandigheden accepteren vanwege de hogere salarissen. Wanneer hun arbeidsomstandigheden weinig kans bieden op structurele verbetering van hun levensomstandigheden voelen ze zich ontevreden.

De kans op een loopbaantraject met meer baan-zekerheid en een beter passende baan, blijkt sterk afhankelijk van hun toegang tot persoonlijke, materiële en sociale hulpbronnen. Als arbeidsmigranten toegang hebben tot veel van deze hulpbronnen, zijn ze in staat om de uitdagingen van de arbeidsmarkt, waaronder wereldwijde crises, het hoofd te bieden. Wanneer ze echter over weinig hulpbronnen beschikken, hebben arbeidsmigranten het juist moeilijk in hun loopbaan. Zonder voldoende hulpmiddelen verzanden loopbanen van Midden- en Oost-Europese migranten dan in een opeenvolging van onzekere en fysiek zware posities, die hun mentale en fysieke welzijn ondermijnen.

Voor het onderzoek werd in 2019, voorafgaand aan de coronapandemie, een oproep geplaatst op de facebookpagina voor Hongaren in Nederland voor deelname aan een interviewstudie naar uitzendwerk in distributiecentra. Hongaren vormen een minderheid in de populatie arbeidsmigranten. De Hongaarse taal lijkt niet op enige andere taal, wat de positie van Hongaren op de werkvloer tussen andere arbeidsmigranten kwetsbaar maakt. In totaal achttien mensen namen in hun eigen taal (Hongaars) deel aan een interview dat tussen de dertig minuten en twee uur duurde. De interviewmethode betrof een zogenaamd fenomenologisch levensloopinterview, waarin de huidige beleving van werk en loopbaan van de geïnterviewde werd gerelateerd aan hun levensgeschiedenis voorafgaand aan hun migratie naar Nederland. Een paar maanden na de uitbraak van de pandemie zijn alle deelnemers gevraagd of zij hun verhaal konden aanvullen met hun ervaringen tijdens de coronaperiode. Elf mensen gaven gehoor aan die vervolgooproep. Deze interviews duurden ongeveer een uur. De tweede ronde interviews gaf ook de mogelijkheid om nog dieper door te vragen op eerdere levensloopervaringen. Alle interviews zijn letterlijk uitgeschreven, vertaald en systematisch gecodeerd om patronen in de rijke informatie te vinden.

Levensloonderzoek waarin arbeidsmigranten gedurende een langere tijd gevolgd worden voorafgaand aan en gedurende hun tijd in Nederland vormt een waardevolle aanvulling op statistieken over uitzendwerk door arbeidsmigranten. Het geeft de groep arbeidsmigranten een stem en een identiteit die in statistische data verloren gaat, maar die waardevol is voor werkgevers, sociale partners en voor het beeld van arbeidsmigranten in de samenleving.

Kornélia Anna Kerti, Tilburg University,

e-mail: K.A.Kerti@tilburguniversity.edu

Brigitte Kroon, Tilburg University,

e-mail: B.Kroon@tilburguniversity.edu

Inge Bleijenbergh, Radboud University,

e-mail: inge.bleijenbergh@ru.nl

Marloes van Engen, Radboud University,

e-mail: marloes.vanengen@ru.nl

Charissa Freese, Tilburg University,

e-mail: C.Freese@tias.edu

LITERATUUR:

- Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten (2020), Geen tweederangsburgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan.
- ABU (2018), Arbeidsmigranten. Van groot belang voor Nederland. Badhoevedorp: ABU.
- ABU en NBBU (2021), Arbeidsmigranten in Nederland: De cijfers.
- Banning, B., H. Hofstede, D. Kemps, H. Mesters, R. Morren en J. de Ruyter (2022), Bemiddeling en inhuur van arbeidsmigranten: Niet alleen een kwestie van extra ‘handjes’. ABN Amro.
- Cremers, J. (2020), Definitie arbeidsmigrant. INR-AR Paper 1. Tilburg: Het Kenniscentrum Arbeidsmigranten en Tilburg University.
- European Commission (2022), Annual Report on Intra-EU Labour Mobility 2022. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Heyma, A. en T. Vervliet (2022), Arbeidsmigratie in 2030. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Kerti, K.A., B. Kroon, M. van Engen, I. Bleijenbergh en C. Freese (2022), Referentiekaders van Hongaarse arbeidsmigranten rond de kwaliteit van het werk in Nederlandse distributiecentra: Een narratieve benadering. *Gedrag & Organisatie*, 35 (4), pp. 455-483.
- Sobczyk-Turek, A. en J. Cremers (2023), De woon-, werk- en leefsituatie van arbeidsmigranten in Nederland. Het Kenniscentrum Arbeidsmigranten.

Foto: Gerard Stolk / Flickr

Oudere kiezer gaat jongere kiezer verdringen

Nederlanders worden steeds ouder en prognosemakers gaan ervan uit dat de levensverwachting gestaag blijft stijgen. Nederland bevindt zich op een omslagpunt waar jongere kiezers nu nog groter in aantal zijn dan de oudere kiezersgroep, maar dit gaat veranderen.

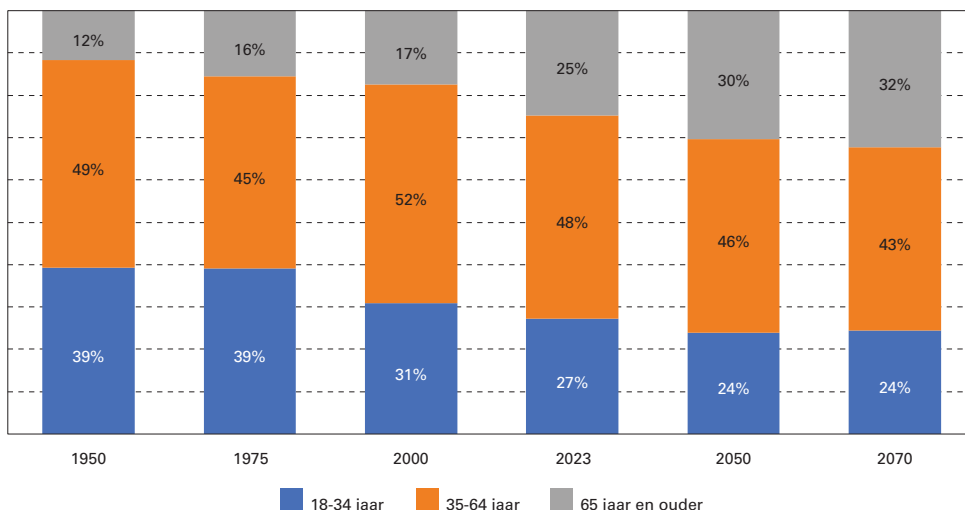
In de arena van de politiek worden keuzes gemaakt die het publieke belang van burgers proberen te behartigen of te verdedigen. Demografie is niet de enige factor die een rol speelt in verkiezingen, maar het is wel een belangrijke. Nederland vergrijsst en dat laat zijn sporen na in de groep van potentiële kiezers. Daarnaast zal de spanning op kunnen gaan lopen binnen de Nederlandse welvaartsstaat als er geen keuzes worden gemaakt. Er zijn tal van publieke voorzieningen waarbij leeftijd een rol speelt. Ouderen hebben er bijvoorbeeld belang bij dat de gezondheidszorg of de AOW in stand blijft; jongeren delen dat belang maar moeten ook de premies opbrengen en hun belang is ook om die last niet groter te maken. Die overdrachten van jong naar oud hoeven geen probleem te zijn zolang men solidair is. Jongeren worden immers ook oud en kunnen dan op hun beurt weer op de jongeren van de toekomst rekenen. Het ongemakkelijke in deze redenering is dat het relatieve belang van leeftijdsgroepen al decennia verandert en de komende decennia nog meer zal veranderen. De oudere leeftijdsgroep groeit sterk en wanneer een groep te groot wordt, oefent dit druk uit op de solidariteit tussen generaties.

Wanneer leeftijdsgroepen op het oog botsende belangen lijken te hebben kan de omvang van groepen er toe doen. Een blik op de leeftijdsverdeling van de kiesgerechtigde bevolking maakt dat eenvoudig duidelijk (zie onderstaand

de figuur). Als we alleen naar 65-plussers kijken, dan had deze groep in 1950 een aandeel van 12 procent van de potentiële groep van kiezers; in 2023 is dat aandeel toegenomen tot 25 procent en in 2070 zal dit – naar verwachting – 32 procent zijn. Het aandeel jongeren (18-34 jaar) zal in de periode 1950-2070 duidelijk afnemen: van 39 procent in 1950 tot naar verwachting 24 procent in 2070. Dat is een duidelijke ommezwaai, hoewel dit soort demografische veranderingen zich zeer langzaam voltrekken.

Of dit een zorgelijke ontwikkeling is of niet hangt af van hoe burgers en overheid met die verschuivende druk omgaan. De (grijze) druk van de afhankelijke groep – ouderen – wordt groter en de groep die belasting en premies opbrengt wordt kleiner. Een toenemende druk zet samenlevingen aan tot verandering en dat zal ook hier gaan gelden. De politieke stem van jong en oud zal hierbij een belangrijke rol gaan spelen in de vormgeving van beleid en politiek. Het beeld van ‘oud’ en ‘oudere werknemer’ zal blijven schuiven, al was het maar omdat de AOW-leeftijd is gekoppeld aan de levensverwachting. De bevolkingsvergroei zal ook de positie van jongeren beïnvloeden. Mogelijk zetten deze veranderingen jongeren aan tot een meer actieve politieke bemoeienis. De opkomst van jongeren bij verkiezingen was in de afgelopen decennia altijd lager dan de algemene opkomst. Dus wellicht gaat dit veranderen?

Aandeel van verschillende leeftijdsgroepen onder de kiesgerechtigden (18 jaar en ouder), 1950-2070

Noot: Voor Tweede Kamerverkiezingen zijn alleen inwoners die de Nederlandse nationaliteit hebben stemgerechtigd. Voor lokale verkiezingen mogen ook inwoners die niet de Nederlandse nationaliteit hebben stemmen.

Bron: CBS Statline, voor 2050 en 2070 is de kernprognose van het CBS (2022) gebruikt.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Lin Rouvroye, redacteur Juuul Spaan, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	https://nidi.nl/demos
Abonnementen	gratis
Druk Opmaak	Koninklijke Van der Most www.up-score.nl

Harry van Dalen, NIDI-KNAW/
Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg
University, e-mail: dalen@nidi.nl

LITERATUUR:

- Dalen, H.P. van (2023), Vlak de oudere kiezer niet uit. *Geron*, 28 (2), pp. 1-7.
- Dalen, H.P. van (2021), Demografie in het stemhokje. *Demos*, 37 (1), pp. 1-4.
- Rekker, R. (2021), Jongeren en generatieverschillen. In: T. Sipma et al. (red.), *Versplinterde vertegenwoordiging: Nationaal kiezersonderzoek 2021*. Amsterdam: Stichting Kiezersonderzoek Nederland (SKON), pp. 141-150.